

Nini Pokornovi in poslancu Francu Černetu-Klemnu, o prvem maju, Osvobodilni fronti in samoodločbi narodov. V tretjem poddelu je prikazano Rusovo razmišljanje o telesni vzgoji in socialistični družbi. Telesna kultura je zanj izredno pomembna. To lahko sklepamo po vseh šestih dokumentih, ki so objavljeni.

Zelo zanimiv je tretji del zbornika z naslovom *Spomini in intervjuji*. Objavljenih je 21 spominskih zapisov in intervjujev, ki jih je Rus dal ob raznih pomembnih jubilejih Petru Božiču, Mancu Košir, Dragici Mordej, Nadi Mavrič, Miranu Sattlerju, Dušanu Željeznovu, Janezu Zadnikarju, Milanu Medenu, Bogomirju Šeficu in Bojani Žokalj-Jesih za razne revije in časopise. V njih spoznamo Josipa Rusa tudi z malo manj uradne strani, kako je kot prostovoljec doživljal borbo za severno mejo, v kakšnem duhu se spominja Visa; Kočevja, prvih stikov s predstavniki KPS, kaj je počel v prostem času, ki mu ga je vedno zmanjkovalo. ... Zadnji četrti del objavlja dokumente, v katerih spoznamo kaj so drugi mislili o Josipu Rusu. Pet tekstov, katerih avtorji so Edvard Kardelj, Sergej Kraigher, Maks Šnuderl in France Setinc, je nastalo ob visokih življenjskih jubilejih, sedem pa jih je bilo napisanih oziroma »prebranih« ob njegovi smrti. Njihovi avtorji so Viktor Konjar, Martin Ivanič, Tone Florjančič, Franc Setinc in Zoran Polič.

Ko vse te dokumente »predelamo«, nam je Rus še bližji. Bližje so nam njegove ideje, pogledi, misli, za katere se je boril, zavzemal in jih zagovarjal bodisi kot Sokol, bodisi kot pravnik, filozof, bodisi kot član Osvobodilne fronte in bodisi kot človek. Marsikateri dogodek nam je pokazan v novi luči, marsikateri razložen na njegov način. Mogoče se z določenimi njegovimi tezami niti ne strinjamo. Nič hudega. To ni več stvar zbornika. Ta je svojo nalogo opravil. In to zelo dobro.

Boris Rozman

Karel Šiškovič, *Znanstveno razmerje do vprašanja narodnosti*. Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1989. 370 strani. Studije, razprave, sporočila.

Ze pred časom, na vsak način pa ne kasneje od lanskega poletja, je nekako na klasičen način, brez javnih predstavitev in okroglih miz ter modnih založniških prijemov izšlo delo z zgornjim naslovom v knjižni zbirki Kulturna dediščina, Založništva tržaškega tiska. Ni odveč, če na tem mestu omenimo izredno prizadevnost urednika knjižnih izdaj te tržaške založbe, Marka Kravosa, ki je za izid knjige tudi najbolj zaslužen. Izredno poglobljeno spremno besedo je knjigi na pot in sopotniku mnogih bistvenih odločitev za slovensko manjšino v Trstu napisal Boris Race, dolgoletni voditelj Slovenske kulturno-gospodarske zveze v Trstu, osrednje organizacije Slovencev, ki živijo v Italiji.

Spise in razprave, ki so bistveni segment znanstvenega dela avtorja (knjiga je namreč izšla postumno), je zbral in uredil dr. Pavle Stranj, sodelavec Karla Šiškoviča ter znanstvenik Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu. Obsežno, a žal le časovno omejeno bibliografijo so zbrale Ksenija Majovski, Magda Pavlič Maver in Sena Kozina Kapič. Iz bogatega opusa dr. Karla Šiškoviča je uredniški odbor odbral najbolj pomembna in značilna dela ter jih strukturiral po tematskih sklopih v naslednjih poglavjih: 1. Pristopi k narodnemu vprašanju, 2. Pogledi na italijansko politično prizorišče, 3. Temelji zakona za Slovence v Italiji, 4. Življenjska vprašanja manjšine, 5. Bibliografski popis 1962—1982.

Se posebno v prvem razdelku je nekaj zanimivih zgodovinskih razprav, ki ob tem, da osvetljujejo obdobje, ko je bilo citiranje Kardelja in Lenina že dovolj, da je bila razprava dobra, prinašajo tudi nekaj časovno objektivnih stališč, ki bodo zanimiva še za kasnejše znanstveno delo. V mislih imamo dela kot »Problematika manjšin kot poseben vidik narodnostnega vprašanja« ali »Vprašanje narodnih manjšin v Italiji in stališče strank«, ki segata na področje teorije in ideologije. Zgodovinsko obarvani so »Zapiski o stališčih italijanskega delavskega gibanja do nacionalnega vprašanja v tako imenovani Julijski Benečiji (do leta 1941)« ali polemični zapis »Temeljni problemi primorske politične zgodovine« ob izidu istoimenske Karmaunerjeve knjige, pa do recenzije »Nekaj misli v zvezi s knjigo prof. Pleterškega, posebej pa v zvezi s socialno demokracijo«. Tematsko nekako historično spadata v ta sklop članka o »Južni Tirolski« (s podnaslovom Nemško-italijanski odnosi od leta 1918 do leta 1968) ter razprava »Južna Tirolska — enkratnost ali zgled?«, ki je izšla ob izglasovanju južno-tirolskega paketa pravic za nemško manjšino.

Ob prebiranju vsega tega gradiva ostaja občutek, da je bil avtor nedvomno izredno temperamentna oseba, in izraz časa, v katerem je živel, ki pa danes ob zatonu ideologije ostaja le nekako anahronističen in brezbarven. Članki slonijo v glavnem na objavljeni literaturi ter so izrazito partijni v obrambi stališč in argumentov, ki so sad subjektivnega gledanja na vlogo delavskega gibanja v omejenem času in prostoru.

V drugem poglavju obravnavajo spisi dr. Karla Šiškoviča poglede na italijansko politično prizorišče z razpravami, ki kažejo na globoko poznanje obdelane tematike. Razprave kot »Fašizem v Italiji«, »Model socializma za moderno industrializirano državo«, »Staro in novo po volitvah v Italiji (1972)«, »Junjske volitve v Italiji, v deželi in med Slovenci (1975)«, »Italijanske parlamentarne volitve 1976«, »Programski sporazum v Italiji«, »Parlamentarne in evropske volitve leta 1979 v Italiji«, kažejo na globoko poznanje italijanskega političnega in socialnega tkiva. Seveda je analiza volitev le fragmentarna in nepopolna za obdelani povojni čas, so pa zbrani in komentirani podatki osnova za konkretno analizo povojnega političnega razvoja italijanske politike. Mislim, da je bil prav v analizi volilnih rezultatov v povojni Italiji Šiškovič izrazilo zanesljiv in pronicljiv raziskovalec ter da je to blago manj pokvarljivo od ostalih zbranih spisov.

V tretjem poglavju so zbrani članki in razprave, ki govorijo o temeljih zakona za Slovence v Italiji kot enem izmed najbolj determinantnih področij Šiškovičevega raziskovanja in ustvarjanja zadnjega desetletja njegovega življenja. Vse razprave so še izredno aktualne, saj do kakršnekoli pravice, ki bi bila uzakonjena s strani italijanske republike, Slovenci še niso prišli. Raziskave in razprave »O problemih pravne ureditve Slovencev v Italiji«, »Predlogi za pravno ureditev položaja Slovencev v Italiji«, »Slovenska vprašanja v dveh mandatnih dobah dežele Furlanije—Julijske Krajine«, »Mednarodna konferenca o manjšinah«, »V duhu Helsinkov in osimskega sporazuma«, »Uspešno ali neuspešno delo posebne komisije za slovenska vprašanja«, »Okvirno gradivo o položaju Slovencev v Videmski pokrajini«, »Načelo globalnosti v zakonih za zaščito manjšin in problem Beneške Slovenije«, kažejo na dokajšnje in zavzeto razglabljanje o tem, kar bo v zadnjem desetletju pred avtorjevo smrtjo njegova glavna obsesija: globalna zakonska zaščita vseh Slovencev v Italiji od Milja do Trbiža. Obravnavano področje je tudi zaradi pomanjkljivega izida konferenčnih dokumentov iz leta 1974 primarno pričevanje.

Četrty razdelek vsebuje nekaj izredno aktualnih tematik, ki so temeljna za obstanek in razvoj manjšine tudi v današnjih dneh, saj se njih reševanje zavlačuje iz zakonodajne v zakonodajno dobo italijanskega parlamenta. V razpravah kot »Pravna ureditev slovenske šole«, »O pravici slovenskega jezika«, »Izhodiščna načela za vrednotenje socialnogospodarskih in prostorskih problemov Slovencev v Italiji«, »Razvoj družbenogospodarske strukture Slovencev v Italiji« ter »Zapisek o pravicah pri rabi slovenskega jezika« je viden prehod Šiškovičevih znanstvenih prizadevanj od zgodovinskega k sociogospodarskim in zakonodajnim problemom. Vse več se kaže tendenc k homo politicus. Raziskavo dr. Karla Šiškoviča pogojuje njegovo angažiranje v vladni komisiji za določitev zakona o zaščiti Slovencev v Italiji.

Razpet med znanstvenim delom, manjšinsko angažiranostjo ter politiko, se je avtor vse bolj nagibal k slednji. Potem ko je začrtal pot Slovenskemu raziskovalnemu inštitutu in ko je postavil znanje kot prvovrsten faktor vsakega raziskovalnega dela, je avtor teh razprav, stran iz ljubljanskih okvirov, ki so ga utesnjevali, v Trstu ob velikem razumevanju vodilnih struktur položil temelje izredno zanimivemu eksperimentu, da je z eno nogo stal v znanosti, z drugo v politiki. Zgodovinska osnova njegovega formiranja in izobrazbe je prevladala pri odločitvi, naj zaščitni zakon zaobjame vse Slovence, od tržaških do goriških in beneških. Kot izhaja danes iz nekaterih dokumentov, bi Slovenci v Trstu in v Gorici že lahko razpolagali z določenimi zaščitnimi normami. Šiškovič, ki je prav v izteku svojega življenja določal spodnjo in zgornjo mejo sprejemljivega v t. z. Cassandrovi komisiji, je bil in je ostal vedno dosleden resnici, da so Slovenci v Italiji eno ter da mora biti zaščita enaka za vse, pa naj gre za Tržačana, Goričana ali Benečana. Kot rečeno, je knjiga izšla ob skeptičnem vprašanju ali trditvi, da bo globalni zakon o zaščiti sprejet, ko Slovencev v Italiji ne bo več. Kljub tem trditvam, ki kažejo na določeno mero malodušja, ki preveča manjšino ob prelomu desetletja, ni po mojem mnenju še nič zamujenega, in prav spisi dr. Karla Šiškoviča kažejo na vitalnost in radoživost kulturnih in znanstvenih struktur v zamejstvu.

Boris Gombač

Acta historico-oeconomica Iugoslaviae. 15(1). Zagreb : Školska knjiga, 1988. 240 strani.

V tej številki Acta je objavljeno še nekaj referatov z mednarodnega simpozija o zgodovini živinoreje in njenem pomenu za jugoslovanske narode, ki je bil v Budvi 26.—28. III. 1987. Večji del referatov s tega srečanja je bil že objavljen v Acta 14(1), 1987 (glej ZČ 42, 1988, 610—613). V tej številki je dodanih še nekaj drugih razprav.

Ante Rukavina je v kratkem preglednem referatu, ki temelji na ustreznih literaturi, prikazal Povijesni značaj stočarstva na Velebitu. Obravnava živinorejo tega območja, seveda predvsem pašno, od prazgodovine do sedanjosti. Impresiven je njen